

Сергієць Ярослав

Здобувач першого рівня вищої освіти
кафедри політології та державного управління.
Донецький національний університет імені Василя Стуса
(керівник проф. Олена Чальцева)

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне російське вторгнення в Україну та введення воєнного стану стали безпрецедентним випробуванням для українського суспільства. Ці події не лише спричинили масштабну гуманітарну кризу, але й створили унікальні умови для розвитку громадянського суспільства. Війна одночасно породила величезні виклики та підкреслила надзвичайно важливу роль громадянської активності у забезпеченні національної стійкості та виживання. Розуміння трансформацій, що відбуваються в межах громадянського суспільства, має першорядне значення для ефективного формування державної політики як на національному, так і на міжнародному рівнях, спрямованої на підтримку нагальних потреб України та її довгострокового розвитку. Воєнний стан в Україні, згідно із законодавством, є особливим правовим режимом, який запроваджується в країні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. Правовою основою введення воєнного стану є Конституція України та Закон України «Про правовий режим воєнного стану».

З початку повномасштабної агресії спостерігається значне зростання кількості зареєстрованих благодійних організацій [8]. У 2022 році кількість нових благодійних організацій збільшилася майже у вісім разів. Це може свідчити про прагнення громадян долучитися до допомоги через формалізовані структури, які забезпечують більшу прозорість та підзвітність у

розподілі допомоги.

З часом пріоритети громадських організацій зазнали певних змін. У 2023 році, порівняно з 2022-м, дещо зменшилася частка організацій, які основним напрямом своєї діяльності вважали допомогу армії та постраждалим від вторгнення. Водночас розширилася залученість громадянського суспільства у таких сферах, як робота з підлітками та молоддю (зростання на 29%), допомога вразливим верствам населення та людям з особливими потребами (зростання на 14%), а також надання послуг у системі охорони здоров'я (зростання на 7%). Це може вказувати на поступовий перехід до вирішення довгострокових наслідків війни та розширення спектру діяльності громадянського суспільства.

Війна сприяла посиленню співпраці між громадськими організаціями [2]. Збільшилася кількість спільних ініціатив, спрямованих на допомогу українському суспільству та боротьбу з агресором [2]. Спільна загроза та нагальність ситуації, ймовірно, сприяли подоланню попередньої конкуренції в секторі та об'єднанню зусиль для більш ефективної діяльності. Окрім внутрішньої діяльності, близько 10% громадських організацій займаються міжнародною адвокацією [10]. Це свідчить про активну роботу українського громадянського суспільства на міжнародній арені з метою привернення уваги, отримання підтримки та просування інтересів України.

Одним із ключових викликів для громадянського суспільства в умовах війни є фінансування. Міжнародні донори вважаються основним джерелом фінансування українських громадських організацій [9]. Експерти відзначають збільшення обсягів фінансування та кількості активних донорів у 2023 році [9]. Однак, після 24 лютого 2022 року міжнародну допомогу отримали лише 17% організацій [7]. Залежність від міжнародного фінансування викликає занепокоєння щодо довгострокової стійкості та можливих змін у пріоритетах донорів [1]. Частка організацій, що отримують фінансування з державного або місцевих бюджетів, у 2023 році дещо зросла і склала 7,9% [10]. Важливим джерелом фінансування також залишаються пожертви, членські внески, краудфандинг та підтримка місцевого бізнесу [11]. Незважаючи на значну міжнародну підтримку, диверсифікація джерел фінансування та забезпечення довгострокової фінансової стабільності залишаються актуальними завданнями.

Значним викликом є безпека волонтерів під час війни [13]. Базові правила безпеки включають пріоритет власної безпеки, уникнення паніки, концентрацію на конкретних напрямках допомоги та надання допомоги тим,

хто знаходиться поруч [13]. Важливе значення має також цифрова безпека, зокрема очищення онлайн-активності та уникнення зберігання чутливої інформації на телефонах [5]. Волонтери повинні бути обізнані з правилами поводження з вибухонебезпечними предметами та звертати увагу на попереджувальні знаки про мінування [5]. Активна зона бойових дій та пов'язані з нею ризики створюють пряму загрозу для безпеки волонтерів, що вимагає розробки та дотримання спеціальних протоколів безпеки.

Таблиця 1. Ключові виклики для громадянського суспільства в Україні в умовах воєнного стану

Виклик	Опис виклику
Фінансування	Залежність від міжнародних донорів, обмеженість державного фінансування, необхідність диверсифікації джерел фінансування
Безпека	Ризики для життя та здоров'я волонтерів в зоні бойових дій та на деокупованих територіях, необхідність дотримання правил безпеки, включаючи цифрову безпеку
Обмеження прав	Тимчасові обмеження конституційних прав і свобод, можливість заборони діяльності організацій, необхідність захисту фундаментальних прав
Логістичні труднощі	Руйнування інфраструктури, блокування транспортних шляхів, перебої з постачанням, необхідність пошуку альтернативних логістичних рішень
Низька обізнаність та участь	Недостатня інформованість про діяльність влади, обмеженість можливостей для громадської участі у прийнятті рішень
Релокація та переміщення	Переміщення організацій та співробітників, зміна напрямів діяльності, втрата матеріальних ресурсів

Умови воєнного стану передбачають тимчасові обмеження конституційних прав і свобод [12]. Ці обмеження можуть стосуватися свободи пересування, зібрань та вираження поглядів. Діяльність громадських об'єднань може бути заборонена, якщо вона загрожує суверенітету,

національній безпеці чи територіальній цілісності України [4]. Водночас певні фундаментальні права, такі як право на життя та гідність, не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного стану [3]. Право громадян на звернення до органів влади також не підлягає обмеженню [6]. Обмеження, хоч і необхідні для забезпечення національної безпеки, можуть впливати на операційний простір та діяльність громадських організацій, вимагаючи від них ретельного дотримання законодавства та адвокації своїх прав.

На основі проведеного аналізу можна сформулювати наступні рекомендації:

Для держави:

- Збільшити фінансову підтримку громадських організацій, які працюють над вирішенням критичних соціальних проблем.
- Спростити регуляторні та адміністративні процедури для діяльності громадських організацій.
- Приділяти першочергову увагу безпеці волонтерів, розробляючи відповідні програми та рекомендації.
- Заохочувати діалог та співпрацю між державними органами та організаціями громадянського суспільства.
- Забезпечити чіткість законодавства та захист фундаментальних прав громадських організацій в умовах воєнного стану.

Для міжнародних організацій:

- Надавати гнучке та довгострокове фінансування українським громадським організаціям.
- Інвестувати в програми розбудови потенціалу та навчання для представників громадянського суспільства.
- Пропонувати технічну допомогу та експертизу у різних сферах діяльності.
- Підтримувати міжнародні адвокаційні зусилля українських громадських організацій.
- Адаптувати програми підтримки до конкретних потреб різних організацій та громад, сприяючи довгостроковому відновленню.

Для громадських організацій:

- Зміцнювати внутрішню організаційну спроможність та управління.
- Диверсифікувати джерела фінансування та досліджувати можливості місцевого фандрайзингу.
- Посилювати співпрацю та налагоджувати зв'язки з іншими громадськими організаціями.

- Активно брати участь у політичному діалозі та адвокації своїх інтересів.
- Приділяти першочергову увагу безпеці та добробуту волонтерів та співробітників.

Список використаних джерел

1. Безпека волонтерів: що варто знати всім і де навчитися більшого, доступ отримано березня 19, 2025, URL: <https://cedem.org.ua> (дата звернення: 24.03.2025).
2. Вигорання, брак коштів і спеціалістів: як громадський сектор працює під час війни, URL: <https://life.pravda.com.ua> (дата звернення: 07.03.2025).
3. Дослідження «Вплив воєнного стану на громадську участь в Україні» 2022. URL: <https://komsamovr.rada.gov.ua/uploads/documents/43841.pdf> (дата звернення: 07.03.2025).
4. Логістика України під час війни: виклики та перспективи – УНІАН. URL: <https://www.unian.ua> (дата звернення: 07.03.2025).
5. Під час воєнного стану право громадян на звернення до органів влади не може бути обмежено – ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ - УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ, доступ отримано березня 19, 2025, URL: <https://uhrc.org.ua> (дата звернення: 07.03.2025).
6. Потреби та проблеми організацій громадянського суспільства в умовах війни - Фонд Східна Європа. URL: <https://eef.org.ua> (дата звернення: 07.03.2025).
7. Правила безпеки для волонтерів | Міністерство молоді та спорту України, доступ отримано березня 19, 2025, URL: <https://mms.gov.ua/news/pravya-bezpeky-dlia-volonteriv> (дата звернення: 30.03.2025).
8. Результати дослідження – ЗМІ. URL: <https://cs.detector.media> (дата звернення: 07.03.2025).
9. Розвиток громадянського суспільства в умовах війни: рекомендації для міжнародних партнерів - Інститут аналітики та адвокації. URL: <https://iaa.org.ua> (дата звернення: 07.03.2025).
10. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні у 2023 – 2024 роках. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiy> (дата звернення: 07.03.2025).
11. Чи є обмеження для діяльності громадських організацій та у яких випадках їх можуть заборонити - Інтент, доступ отримано березня 19, 2025, URL: <https://intent.press/expert> (дата звернення: 23.03.2025).
12. Чим живе громадянське суспільство протягом двох років війни – дослідження - ZMINA, доступ отримано березня 19, 2025, URL: <https://zmina.info/article> (дата звернення: 19.03.2025).
13. Які права громадян не можуть обмежуватись під час воєнного

стану? - Visit Ukraine, доступ отримано березня 19, 2025, URL:
<https://visitukraine> (дата звернення: 19.03.2025).

Яковлев Денис

Доктор політичних наук, професор,
декан факультету психології, політології та соціології.
Національний університет "Одеська юридична академія"
ORCID: 0000-0003-2828-4669

Трушевич Ганна

PhD, доцент кафедри соціальної роботи.
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
ORCID: 0000-0002-3793-1074

ПОЛІТИЧНА УЧАСТЬ ВОЛОНТЕРІВ: "ЗА" ЧИ "ПРОТИ"?

Феномен волонтерської діяльності в Україні потребує ґрунтовних досліджень не лише у контексті гуманітарної складової, а й (поки що) латентних громадських та політичних впливів та мотивів. Волонтери та ЗСУ користуються найвищим рівнем довіри з боку суспільства, вони є активною частиною середнього класу. За результатами загальнонаціональних соціологічних досліджень, довіра до волонтерів у грудні 2021 року склала 68% від опитуваних, а у грудні 2022 та у грудні 2023 років вона зросла до 84%. Рівень довіри до волонтерів серед всіх інституцій, які були включені в опитування (Президент України, Верховна Рада України, Уряд України, ЗСУ, СБУ, Національна поліція, Суди, Прокуратура, Церква, Українські ЗМІ, Волонтери) є другим показником. Перевищує рівень довіри до волонтерів серед респондентів тільки рівень довіри до ЗСУ [1].

Клас волонтерів є головним бенефіціаром, а отже – й основною рушійною силою демократичного політичного устрою, ринкової економіки (в усіх її відтінках та проявах), а головне – суспільства відкритого доступу та інклюзивних політичних інститутів. Вже доводилось наголошувати на зростанні ролі середнього класу в Україні: «Представники середнього класу завше активізуються у точках біфуркації, коли від їх вибору залежить доля країни. Середній клас в умовах війни перетворився на клас волонтерів, активістів і добровольців. Реалізація європейського вибору України потребує активної участі представників середнього класу. У свою чергу, задля реалізації ідеї